

A
KÜLHONI FOGHÁZAK
BÖRTÖNRENDSZEREIRŐL

TÖREDÉKEK.
Résző Ensel Sándor,
Pest Pilis és Solt. t. e. megyék tisztí ügyésze útinaplójából,
(*A Bruchsali fogház rajzával.*)

PEST,
KUGLER ADOLF KIADÁSA.
1865.

Az 1840 ik évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kiküldött országos választmány emlékezetének.

R. E. S.

A bruchsali álarczos rabok.

Midőn Bajorország és Würtembergben keresztül a badeni nagyhercegség földjére léptem, a csillagszerű berendezéssel épített fővárosban (Carlsruhe) fogadást tettem, hogy a közeleső bruchsali pensylvanai rendszerű fogházat megtekintem.

Az engedélyt az igazságügyminiszteriumban Johnhans tanácsos a legszívesebben szolgálhatta ki.

Bruchsal megtekintésére october 30-án mentem, a város maga 7-8 ezer lakosságával érdektelen, de a városon kívül eső fogház nagyszerű.

Az épület kívül egy erődhez hasonlít, nyolcz szegletre építve, minden szegleten egy lapos kőtorony őrházzal, honnét a bástyán czirkálóőrök tűnnek elő, kik a bástyafalon egyik szeglettől a másikig lépdelve, úgy külre, mint a belső területre egy perczben lehetnek figyelmesek. A kerítésnek azon oldalán, mely az útra szolgál, erős, rácsos bástyakapu van.

A nyolcszegletű szép és széles bástyafalon belül a kapuval szemközt egy góthmodorú torony, négy szárnyépülettel tűnik elénk, mely szárnyépületeket ha külről vizsgáljuk, azok mindegyik végét az épület nyolcz szegében két-két őrtorony közé látjuk levonulni, így a 3 emeletes szárnyépületek oldal- és hátfallal egyaránt a figyelmes őrszemnek tárgyai, s ez a külső ellenőrködés; a belső még egyszerűbb, mert a szárnyépületek udvarai mind a központot elfoglaló körudvart képező toronyépületbe nyílnak, úgy, hogy a torony beljében alólról a tetőig ható, minden udvarba és minden udvar mindhárom emeletébe szétágazó csigalépcsőzetről egy és ugyanazon perczben, egy állásból, kevés fejfördítással a négy udvart és minden emeletcsarnokot, honnét az egyes szobák nyílnak, beláthatni.

A mély csend, mely az épületben uralg, tanúsítja, hogy pensylvániai rendszerű fogházban van a szemlélő.

Ez a szó „pensylvania”, „oly mély érzést okoz az értelmes szemlélő lelkében, p e n n és s y l v a n i a ! de hagyjuk a szavak értelmezését, s menjünk a börtön bővebb szemlélésére.

A mint mondtuk, az épület minden szárnya 3 emeletes, minden oldalfal kívül soronként 19 ablakkal, az ablakok számozvák, hogy az azokon netán kinézni bátorkodó rabot az őr feljelenthesse, belül minden ablakkal szemben ajtó nyílik, az ajtón is kis gombnagyságú lyuk üveg-

gel, hogy a belső csarnokokon lépdelő őr is bármikor észrevétlenül betekinthesse a fogdában lévő rabra, s annak tetteit figyelemmel kísérhesse. Kívül belül hatalmas az ellenörködés.

A fogház magán, egyes „Zellengefängniss” lévén, egyik börtön a másikhöz mindenben egyenlő. Vegyünk egyet. A cella ajtajához érve, azonfelül az ojtó, s alól a rab száma, itt a rabnak nincs neve, csak száma! Nro 1 †10 † 200 stb. Az ajtón egyes betűk jelzik, melyik cellában van r. cath. vagy protestáns rab, s római számok, hogy a rab mely osztályú iskolába jár. Ezen ajtófeliratok igen díszes táblácskák. Az ajtó megérdemli, hogy azt bővebben vizsgáljuk; egy rugó van a közepén, nyomjuk meg, az ajtó egy csekély ablakot tár fel, melyen a rabnak élelme adatik be. A rab, ha cellájában kívánsága van, s tudtul akarja adni, belül nyom meg egy rugót, azzal kívül az ajtó melletti falatzból egy fakar esik ki, mely, mint jelző, a folyton járó őr szemébe tűnvén, a börtönészt a rab kívánsága felől tudósítja. Minden egyes börtönben van egy asztalka, egy szék, egy szekrény, melyben a rab mosdó edénye, korsója, olvasókönyvei stb. vannak, s azonkívül az ágya, melyet nappalra összecsomagol, éjjelre pedig a cella két falában lévő kapsokra akasztott szíj-alapokra fektetve, magának ágyaz meg, áll ez egy matrác, lepedő, pokrócz és vánkoscól. Az ablakok magasak, megmászásuk s a kinézés tiltva vannak, a munkálódó rabok munkáikat is a fog házban egyedül végzik.

Nézzük a rabokat. Oct. 30-án vasárnap lévén, épen a templomba indítatnak meg, megnyílnak a börtönajtók, kilépnek a rabok öltözők erős vászon zubony és nadrág, minden öltözék jobbról fekete, balról szürkészínű, s rajta a szám.

Lássuk ezen 5 évtől életfogytiglani rabságra ítélt foglyok arczvonásait ... azt ... nem lehet látni! A r a b o k f e k e t e á l c z á t v i s e l n e k, s miért? hogy egymást ne ismerhessék!

Mily kísérteties ez álczás menet! bizonyos rendben lép egyik a másik után, egyik kezében imakönyve, másokban számozott vízkorsója, melyet a körtorony sarok falazati kútjánál menetközben letesz, hogy mikorra az isteni tiszteletről visszajő, az fris vízzel megtöltessék, s azt ismét czellájába viszi.

Menjünk a templomba, tán ott fogjuk csoportban látni e szótlan álczás rabokat! A rabok a templom karzatán ismét egyes páholyokba jutnak, melyek úgy állítvák sorba, hogy egyik a másik czellájába itt sem láthat be, szemközt velők ülnek az örök, kik a sorszámokkal ellátott egyes helyekre szegzik szemeiket. Mindig és mindenütt egyedül! Ez a szabály, így van az iskolájok is, ez az egy hely az, hol a tanító kérdésére szólhat a rab. Itt is nem név, hanem szám szerint történik a tanoncz felhívása, és pedig nem azon szám szerint, melyet ruházatán visel, hanem melylyel tanodájában a cella van számozva. Sokszor történik, hogy egyik szám a másik számot hangja után ismerősének ismeri fel, de

hogy az egymás után való legkisebb tudakolódásnak is eleje vétessék, a tanoncok minden tanórán más szám alá osztatnak be.

Vélnénk, hogy talán szellőztetés vagy séta alkalmával jöhetnek össze a rabok; nem, soha! A séta a 4 szárnyépület közegei között épült kör idomú, sugárfalakkal ellátott, külön fedezett udvarban történik. Minden ily circus 20-24 sugárosztályra van osztva, a központból van a bemenet a különkerített udvar-részbe, s a központ toronytetőzetében fegyveres őr tekint alá a sétálókra, kik 20-24-en egyszerre sétálnak a circus 20-24 sugarában, a nélkül, hogy tudnák egymás ki- és hollétét. A séta-idő Va órai; azután újabb osztály jó a helyre.

Itt a rabok mind láb vas nélkül vannak, ezt jól esett látnom, oh mily rémes minálunk a láncz csörtetése! Igaz, hogy itt a mozgás hiánya rontja meg a lábakat, s csak a munkaadás által van kikerülve, hogy az ide bezárt rabok meg nem örülnek.

Philadelphiában még kínzóbb az eljárás, ott még munkát sem kap a magányba elzárt rab, s ez okozza a gyakori örültséget.

A bruchsali szárnyépületekből álló fogházat kerítő falazat tornyait is megnéztem, ezekben vannak a sötét fogdák, a gonosz viseletű rab 24-48 órára ide hozatik be, kezei s lábai a székhez pányváztatván, vagy vállaira mázsás vas hevedertartó vettetvén, a sötét magányba záratik, honnét sokszor megható jajdulások hangzanak ki.

Az iskolás raboknak igen szép írásuk van, s munkáikkal nemcsak élelmeiket keresik, de szép összeget is takarítanak meg, úgy, hogy sokszor a több évet bentöltött rab pár száz forinttal hagyja el a fogdát, s benn tanult mesterségévei becsületes pályára mehet.

Az álcza viselés, ha feltűnő is első pillanatra, de szintén jó intézkedés, mert a rab társai előtt ismeretlen marad, s kiszabadulván, egyik a másikra erkölcsi pressióval nem lehet.

Szóljak é a rend, pontosság és tisztaságról, melyekkel itt találkoztam, szóljak-e a rabok jó eledeléről, melyeket gőzzel főznek, a csinos fürdőszobákról, hol havonként egyszer megfürdenek, az emberies bánásmódról, melyben a fegyenczek részesülnek, a szép munkálatokról, melyeket a rabok elő tudnak állítani? Ha ezt akarnám tenni, akkor még lapokat kellene összeírnom.

A magánrendszer 1829 óta, midőn e szerint Philadelphiában az első fogház épült, lett ismeretessé. Éjszak-Amerika több államain kívül Európa nyugati részeiben, Angol-, Franciaországban, Belgiumban, Poroszországban vannak már ily fogdák, de a bruchsalí leghíresebb!

Javítófogház, ez uraim! s Európa az ily javító fogházakra már a múlt század végtizede óta éber gondot visel.

A „Poenitentiárhaus.”

Württembergi királyságban.

Bajorországban a müncheni Zuchthaus az Au külvárosban 600 foglyával semmit meglepő nem volt reám nézve, a rendszer dolgozó, mint Ausztria fogházaiban, egyes kamrákat most készítenek. Würtembergiába érve, vágytam a stuttgarti Poeniteotiárházat megtekinteni, ez új épület à la Bruchsal, de még a 4 szárnyból csak 2 van készen. Az építés tömör, a szárnyépületek 4 emeletesek, 80 szobával, I. II. osztályúak.

A foglyokat ez idejűleg közös dolgozó termekben találtam, egyikben asztalos munkával, másikkban keret aranyozással, harmadikban burnótszelence készítéssel stb. elfoglalva, minden teremben ott található a gyárosnak, ki a munkát adja, s a fegyháznak felügyelője.

A foglyok ruházata saru, nadrág, spencer, mely öltöny goromba vászonból készítve, egyfelől szürke, másfelől barna színű és számozott. Éjjelre szinte közös alvótermekbe mennek, hol egymás mellett csinos faágyak, szénamadracz, lepedővonat, 2 pokrócz és vánkossal, a terem

közepén hosszú asztal, erre lánczhoz bilincseltenyírszelő kés, s a falnál kőmozsdó medencze van felállítva. – Iskolájok s a kihallgató terem is közös, épen úgy a templom, mely igen egyszerű. Van benne egy, az oltárnak háttal fordított orgona. – Az ebédet is dolgozó termeikben, fen szóval elmondott imádság után, közösen költik el.

Az ebédideje 12 óra. Minden rab kap 2 schopper nagymeszőnyi főzeléket, hetenként kétszer hússal. Egy rab költsége évenként 42 ft.

A magukat jobban viselő, büntetéseiket jobbára kiállott rabokból hofschéferek állítatnak fel, s ezek pléhbélyeggel ellátva, szabadabban, és külső tisztogatásokra alkalmaztatnak.

Vannak egyes börtönök is, azok részére, kik a közmunka vagy alvóteremben magukat rosszul viselték; az ide beesteknek a kamra ajtó egy kis nyíló ablakán adják be ennivalójukat, ruhájukat stb.

Oct. 28-kán találtam 82 foglyot, kikre 14 felügyelő volt kiosztva a munkatermekbe. Szellőztetés és sétára a rabok osztályonként mennek, y₂ óra a séta idő. – A fűtés a fa drágasága miatt kőszénnel történik, a fűtőkazánból szétágazó csövek járnak ki a termekbe, melyek tetszés szerint fűthetők.

Megnéztem azon kamarát is, melyben a gilotin tartatik, és meg a gilotint (guillotine=fallbeil), mely a halálra ítéltnek gyorsasággal szeli le fejét. – 1848-ban eltöröltetett a halálbüntetés,

s most újból behozva, géppel történik azon kivégzés, melyet 48 előtt emberi kezekbe fogott bárd teljesített. Ismeretes itt a vas hozentrager, melyet a rozszabb viseletű rab ölt fel magára, hogy leroskadjon terhe alatt. Vannak itt falhoz bilincselő lánczok és karpereczek is, holott különben e királyságban a rabok lábvasat nem viselnek.

A konyha, fürdőház, tiszták, a rabok ételét izletesnek, kenyereiket jónak találtam.

Ítélet szerint kamrára is jönnek a rabok, de egy húzómban nem tovább 8 napnál, s évenként nem többször négyszernél.

Az eddigi leírás után, mily rendszerű fogháznak véli az olvasó ezen Poenentiárhaust? Ez magánrendszerű nem, mert a rabokat nappal közös dolgozó és éjjel közös há 1 ó-teremben találjuk, s épen mert éjjelre is együtt vannak a foglyok, az auburni=hallgató rendszerrel sem egészen egyez, itt még dolgozó rendszer dívik, melyből, ha a fogház teljesen kiépül, átmenet lesz a magánrendszerbe.

A magánrendszer közeledik felénk, már a bajor is építkezik, s Ausztria se tarthatja soká fenn a jelen rendszert fogházaiban.

A kényszerített munkával párosult fogságot ha poenitentiarius rendszernek mondhatjuk, úgy a Stuttgartiban e tulajdonok legnagyobb mértékben feltalálhatók.

Közölvén a pensylvaniami = magán, az auburni=:hallgató, a poenitentiarius = dolgozórendszert, kiki meggyőződhetik, hogy

a magánrendszert az önrend-szabályok is fenn tartják, míg a hallgató rendszernél az igazgató személyzet bír befolyással, úgy hogy a hány hallgató rendszerű fogház, annyi a különbség. A magánrendszernek szigora teljesítése sokkal könnyebb; itt anyagi, a hallgató rendszernél csak szellemi az elkülönítés, ott is, s itt is azonban a hallgatás a főrendszabály és a főkivá-
lom úgy az igazgatóban, mint minden egyes öv-
ben a legszigorúbb kötelesség-éret.

A büntetésnek hatása a magánrendszerű fog-
házakban nagyobb úgy a gonosztevőre, mint az
egész társágra, valamennyi más rendszernél.
A megjavulásra e rendszer nyújt legnagyobb
reményt, kevesebb itt a récidiva, így állíták
ezt Crawford, Mondeluz, Ducpetiaux már évti-
zedek előtt is.

A „Fogház javítás” írói 1842-ben al-
sőbb néposztályainkra a hallgató rendszert, kény-
szerítő munkájával, minden már megkísértett
tömlöcz rendszernél jobban ajánlották. Kik az
elmélet barátai, vegyék e könyvet kezökbe, ol-
vassák meg szorgalmasan, s ítéljenek, hogy ha-
zánkban mily rendszerű fogházra van szüksé-
günk.

Melyik börtönrendszer lenne hazánkban honosítandó?

Mielőtt ez általam támasztott kérdésre felelnék, a magán-rendszerű fogházak azon bánásmódját akarom leírni, melyben az elzárandó vádlott, fogházba vitele és átvétele alkalmával részesül.

A bánásmód az, melyet már 1840-ki javaslatunk is elfogadott, az 1821-ben Philadelphiában emelt javítóház is ismert, melynek hogy száraz leírásával ne untassam az olvasót, egy 1835-ki útirajzból adok képletet magáról Philadelphiáról.

Nézzük a tableaut!

Színhely Philadelphia, idő 1835, a képlet a magán-rendszeri fogház!

Ezen épület a városon kívül, egy kis magaslaton, egészen szabadon áll. Építése 1821-ben kezdetett meg, 1835-ben még nem volt befejezve, s a költségvetés szerint 432,000 dollárba kerül. Az épület belső udvaraival rendes négyszöglet képez, minden oldala 650 lábnyi hosszú,

és tíz amerikai acres térséget foglal. Az építkezési anyag durva szürke granit, s az egész külseje egy régi lovagvárhoz hasonlít, tornyokkal, bádogos kúppokkal. A kerítő falazat 40 lábnyi magas, a különböző tornyoké 50-80 láb. A belrészek boltozatosak és tűzmentesek. A falak vastagsága alapban 12 lábnyi, mely felfelé a végpontig $2\frac{3}{4}$ -re vékonyodik. Az épület első része 30 keskeny, hosszú, fekete vasrácsos ablakkal ellátva, két torony közé esik. A középső épület 200 láb hosszú, s háta mögött jön még 4 magasabb. Egyetlen bemenet a középépületből ennek kapuján van, mely tömör vascsapó és kettős vashegyezett tölgyfa-ajtóval bír. Ezen zárkészület 6000 font nehézségű, de oly készületű, hogy a kapus képes azt mint gyermekjátékot fel és alá eresztetni. Meglepő az egész ház külseje, és az az ide kísért rabra előre is különös benyomást okoz. Építőmestere John Haviland. A fogház elő részében hivatalszobák, gyógyszerár, konyhák, éléskamrák stb. vannak. Az első udvarban egy pár kisebb épület, hol a rabok fürdenek, borotválkoznak, magukat tisztítják, átöltöznek stb., csak a 2-ik udvarban van a valódi fogház, melynek alakja legjobban hasonlít egy póknak hálójához. Közepén egy gömbölyű őrház a felügyelők számára, hol egyszerűen a folyamatban levő munkakészletek is őriztetnek, innen sugáralakban vonulnak szét a folyosók a rabok celláival, ezek a háló szálai, melynek közepén a pók (az őrség) figyel min-

den dongásra. A folyosók egyes oldalai 40-40 czellával látvák el, s egy hangvezető műszer alkalmazásával az őrépületbe minden hang behordatik. A börtönök alatt vízvezetékek vannak, melyek vékony csövek által minden egyes börtönben közlekednek. Három folyosó volt készen, de a terv hetet fog kivitelbe tenni, s ha ez is kevés lenne, úgy az épületek emeletet nyerne, de erre alig lesz szükség, mert Pennsylvaniának még egy hasonló épülete van Pitsburgban, már pedig a kettőben, hét hét folyosóval ellátva, elfér 1120 ember, s a szükség – tekintettel a népességre – nem is mulatna a rendszer jóságára. A czellák számozvák, minden czella egy kis udvarra nyílik, mely négyszögben magas, vastag fallal van kerítve, felül nyíltan, hogy tiszta levegőt szívhasson a rab, ez az egész helyzet változása, kivéve a betegségi esetet. A czellák fölülről ablakkörből kapják a világosságot, télen a folyosókon, elágazó csöveken, léggel történik a fűtés. Minden czella kettős ajtóval van elzárva, egyik vasból, másik fából, a belülről kinyitott ajtó a külső kinyithatását gátolja. A szökés physicailag lehetlen, nemcsak a vastag falazat, hanem a mindent eláruló hangvezetők miatt - Minden czellában van egy vas ágy, madracz, vánkos, pamuttakaró, egy asztal, egy szék és egy, a vízvezetékkal kapcsolatos, ettől mindig tisztán tartott éjeli szekrény. Az ajtón egy kis rugó segélyével való nyílás vau, melyen az étel beadatik.

Ily czellába lép az érkező rab, mi-
dön valódi és fogházi melléknevén
jegyzőkönyvileg felvétetik, és meg-
tisztítva, felöltözve, a magánynak
adatik által. A fogoly itt nem látja fogoly-
társát, de egyáltalán senkit, csak papját, fel-
ügyelőjét, idegennek tilos a czellába lépnie. Az
élelmezés jó, reggel kenyér tejjel, délben $\frac{1}{2}$
font hús, leves vagy vastagétellel, este kenyér
sziruppal.

Az első hetekben gondolataira
v a n hagyatva a fogoly, még a felvigyázó
sem beszél vele, s ha ez idő alatt csendesen
viseli magát, akkor kap egy-egy órára bibliát
vagy énekes könyvet, dolgot sohasem kínálnak
neki, arra magát érdemessé kell tennie, csak is
ismételt és nagy kérések után adnak számára
foglalkozást.

Az időben szövés és czipészetből állott a mun-
káltatás, ki ezeket nem érti, arra oktatást nyer,
olvasásra taníttatnak, de nem az írásra. A bűn-
tetés súlyosbítása az élelemnek kevesbítése,
vagy a munkának elvonása, mire ritkán kerül
a sor.

Míg a pennsylvaniai mód azon iparkodik, hogy
a foglyoknak vétkes hajlamát a magányban gon-
dolkozással és unalommal, mely munkára ösz-
tönöz, javítsa. Az auburni rendszer folytonos kül-
hatások által kíván javítani, az ezen rendszer sze-
rint tartott fogoly csak éjjelre van külön zárva
nappalra nagy termekbe jönnek össze, s szigorú

felügyelet alatt munkálkodnak, ebédjüket is egymás társaságában végzik, de akár sétában, akár hol legyenek, nincs megengedve a szóváltás, vagy szóbeszéd, minden kihágás az igazgatóság által korbács vagy vesszővel büntetetik, különben a rend fentartása végett, a foglyok sok felügyelővel környeztetnek.

A két rendszer mellett és ellene sok nézetek küzdöttek.

*

*

*

Így írt az utazó a forrás helyéről 30 év előtt, és kevés módosítással ilyen a philadelphiai börtönrendszer most is.

Sokan vannak, kik a magán, többen kik a hallgató rendszert pártfogolják – én az 1843-iki törvényjavaslatnak hódolok, mely a magánrendszert fogadta el, mert valóságos, igazságos, de egyszersmind javító büntetést csak a rend és anyagi elkülönzés által adhatni.

A hallgató rendszer.

Brüsszelben, a belgák fővárosában, amint meg láttam a „Cathédrale Sainte Gedule” székes egyházban a gyönyörű „ablakfestmények egyi kén, szerencsétlen II-ik Lajos királyunk emlé két, amint oltár előtt térdepel, s az ország pa- tronája, Sz. Mária felette lebeg, s mellette a 4 folyós honi, s a 2 orosz lányos belga címert, és az aláiratokból kivettem, hogy ez ablakfestmé- nyü jeles emléket II-ik Lajos neje, Mária ki rályné, I. Maximilián római német császár uno- kája, ki mint özvegy, hazánkból eltávolítottván, 1556-ig itt a belgák igazgatója volt, 1538-ban készítette szerencsétlen férje, mint vértanú em- lékére, s az most az egyház szent festményü tárgyai közt szerepel – s tudva, hogy a belgák egy némely berezegi családjaikat Árpád házunk férfiúi ágából eredeztetik, – ebben a belga or- szágbán mindjárt otthonosabbnak éreztem ma- gamat!

Még a flandriaiaktól sem ijedtem meg, hiszen ők már 1216-ban előfordulnak nálunk mint te- lepesek. Béltek, Szatmár vármegyében, Belgium- ból flandriai lakosokkal volt telepítve, tanúsítja a váradi tüzes próbakönyv 243. cikke.

Brüsszélből Gandba (Gent) menvén, mintha csak hazám falai közt lettem volna, benyitottam

a kormányzósághoz, kimutattam ki és mi vagyok, és kértem látogatási jegyet az itteni európai hírű hallgató rendszerben felállított fegyház „Maison de Force” megtekintésére.

Én a hallgató rendszert csak az 1843-ki törvényjavaslatunkból, illetőleg a választmány prot contra véleményeiből ismertem, és égtem látni in praxi!

Az engedélyt a legszívesebben adták meg, s én siettem a Scheide csatornáin össze-vissza azon épülethez, melyet az orvos, mint a jogász, építész, mint bármely emberbarát, gyönyörködve tud szemlélni, ez a R a s p vagy Z u c h t h a u s német néven, de bejáratni felirata „Maison de Force.”

Az épület előtt a csatorna egyik hídján mindenekelőtt az épület külsejére tettem szemlét, 8 láttam köröskörül erős, de nem oly széles védfalat, mint a Bruchsalit. A főbejáratnál örök állottak, a kapun csengetyű, ezt szó nélkül meghúztam, s az ajtó egy □ nyílásán a kapus kitekintvén, kártyámat mutatám fel és bebocsáttattam.

Hosszú folyosó forma udvaron vezettem egy körbe, ott az igazgató, ki éppen szemlét tartott, átvette jegyemet, s abban az állván, hogy a fegyház minden részét meg és bemutatni tartozik, kevés előbeszéd után, melylyel éreztettem, hogy nem vagyok laicus, előzékenységgel fogadtattam.

Először is a kör udvarra, melyben állottunk, tett figyelmessé. Valóban az valami hatásos

volt. Képzeld kedves olvasó egy kocsi kereket nyolcz küllővel körül pántolva, közepén az agyat, és előtted áll a „Maison de Force” alaprajza. A 9-ik udvarban, melyből 8 hosszú udvar, mindkét felől épületekkel ellátva, vonul ki, állottunk. Miden szárnyudvar vasrácsos kapuval van elkülönítve a kör udvartól, úgy hogy a centrumból egy fejmozdítással a 8 udvart lehet invigilirozni, s bármely részében ütne ki lázadás, a közép udvarban őrséget képező katonaság, a fékezést perez alatt teljesíthetné. A közép udvar valósággal az agyrészt képezi. A mellék udvaroknak külön kulcsárjai vannak, az épületek, melyek szintén 8 szárnyat képeznek * két-két emeletesek, s a körudvart a választó vasrácsos ajtók felett is körítik!

Hatalmas Isten! – mondám magamban – mikor lesz hazámnak ily sugaras napja – miért volt az a sok vita az 1843-i javaslat iránt, mely új börtönrendszert volt adandó. Ki hiúsította meg codexünket, hogy az máig sincs törvényerőre emelve, hol veszett eziránt a közvéleménynek követelő szava!

Allons Monsieur! – monda az igazgató, s én követtem őt a Vilik számú udvarba, illetőleg épületekbe, a küllőt képező épületek folyosóval, magán kar. rákkal látvák el, bútorzatuk kivétel és különbség nélkül egyforma, áll egy vaságyból, ezen varrt szalmazsák tengeri füvei tömve, szintén azzal töltött vánkos, egy alsó és takaródzó pokrócz, ezek bevonására szolgáló kö-

zönséges tiszta, vászon lepedőkkel, egy sarokba szorított kis 3 szegű faasztal, mosdó edény, köpőláda, ivókupa, festi, kefe és kis fali szekrényből.

A kamrák üresek voltak, ajtóik egészen ki tárva, mert hogy itt helyén megemlítsük, a hallgató rendszer szerint a rabok csak az éjjel töltik magános kamrákban, nappal pedig minden udvar rabjai, társaikkal közös termekben foglalkoznak, szigorú halgatási rendet tartva.

A kamrákon azt vettem észre, hogy azért szellőztetnek nappal, mivel a kettős épületszárnyak nem bírnak ablakkal, csak a kamara ajtója levén vasrácsos, mely egy táblázattal sötétté is változtatható, ezen megy be a fris lég és világosság. A kamarák igen kis háló kamarák lévén, fűtést sem igényelnek, s a rász viselűekre sötét börtönökké varázsolhatok. Egyik kamra olyan lévén, mint a másik, nézzünk a közös dolgozó termekbe.

A dolgozó közös termekben, a megítelt rabok, a meghatározott felkelési időtől a lefekvéséi időig, kivéve az étkezési órákat, állandó foglalkozást nyernek.

Jeladásra kezdik és végzik a munkát, jeladásra étkeznek, sétálnak, imádkoznak!

A dolgozó közös termék a közép udvart körítik köröskörül, földszint asztalos, lakatos, kovács stb. műhelyekben foglalkoznak,*)az emelet-

*) Az 1843-i javaslat III. R. 56 § a börtönben uralkodni kellett csend és hallgatás fentartása tekintetéből a dörömbözéssel járó ily munkákat tiltja.

ben szabó, takács és egyéb foglalkozások, varró és egyéb gépek segélyével üzetnek, 61 szabót olvastam meg kis alacsony lábú □ asztalon ülni, lábát kinyújtóztatva, kezében munkáját tartva, körüle az asztalán eszközeit, a terem padolatán egy csép hulladék sem hevert. Takácssággal 85 egyén foglalkozott. A dolgozó terem sarkában, a földtől két láb magasra, egy kötény forma lemezt láttam, a fal egyik oldalából a másikba húzva, s abban egy embert állani, kinek lábat és vállait, fejét, de közép testét nem lehetett észrevenni. Hát ez – kérdem – mit vétett? Szükségét végzi lön a felelet! Így tartják szem előtt még a szükségét végző rabot is, így vannak ily lemezes helyek a nyílt udvaron is, mely vízelvezetéssel tisztul és szagtalan.

A csendet a termekben én zavartam kérdéseimmel, mert a 61 szabó, 85 takács, és nem tom kik más rabok, szellemi erővel tartatnak féken, és szoríttatnak hallgatásra. Meggyőződtem, hogy a hallgató rendszer nemcsak teoriában, de gyakorlatban is kivihető, csakhogy nem oly czélszerűen mint a magányrendszernél, s a hallgató rendszer fentartására sok intő és felvigyázó szükséges, éhez pontos, szorgalmas egyének kellene, s e rendszernél talán a rabokban a képmutatás alacsony vétke is szerepelhet.

De hallgatók – 1843-kí büntető javaslatunkat is az buktatta meg, hogy majd ennek, majd ama rendszernek előnyeit és hátrányait hozták fel, s

mikor becsengettek, conclusum nélkül távoztak el atyáink.

A rab itt szakmányul kiazabott munkája béréből részeltelik.

Minden udvarnak a bejárattal szemben földszint van az ebédlő terme, padokkal, úgy hogy az első pillanatra iskolának tűnik fel. Délben 12 órakor itt padokba ülve étkeznek, azután imádkozva magukban, párosan az udvaron $\frac{1}{2}$ órai sétát tesznek, s úgy állanak dologba.

Az étteremből jobbra nyílik egy szentély, mely vasárnap és ünnepnapokon isteni tisztelet helye, ebben végzi a pap a szolgálatot, s a rabok a terem padjaiból néznek oda be. A terem baloldalából nyílik az iskola, ez is, amaz is, mozdítható falakkal elzárva szem elől.

Ha a rab megbetegszik, a gyógyterembe szállítatik fel, hol a betegágyak kimért távolságra állítvák fel egymástól, s minden ágy 3 oldalról függönnyel van egy öl magasságig kárpitéivá, felette az orvosi tábla, mellette éji szekrénye. A terem közepén egy szerzetes, ki betegápoló. – Közel e termekhez a gyógytár van illesztve, igen feltűnő tisztaságban.

Az élelmezés naponként és fejenként történik; megnéztem a csinos konyhában (hol gőzzel főznek) az étlapot, és láttam, hogy 815 emberre volt az szerkesztve, ezek közül 764 egészségesre főztek déli és esteli étkül: Húst 76 font 40 nehezék, rizst 53 font 48 n., burgonyát 152 font 50 a., babot 38 font 20 n., melybe jött 11 font

s 46 n. só, úgy 23 n. paprika. A kenyérrészlet 53 fontot és 48 nehezéket tett ki. Az ételeket, úgy a betegek, mint egészségesekeit megízlelvén, igen jónak találtam, de nem magyar gyomorba valónak.

A rabok még nyári ruháikban voltak, szintén számozottak, mint a Bruchsaliak. Lábvasat itt sem viselnek az elítéltek.

A börtönfegyelmi szabályrendeletek sok helyen kifüggesztvék, az a rabok előtt időszakonként ki is hirdetik.

A fogoly, ha családja tagjai, rokonai, vagy barátaival, védőjével stb. akar beszélni, evégre van egy „Parloire” beszélő terem, mely 3 részre van osztva, 1-ső osztályban a látogató, 2-ik osztályban a felvigyázó, 3-ik osztályban a fogoly jelen meg, ilyen ellenőrködés mellett történik a szóváltás, eleve nyert engedelem mellett.

A foglyok számára könyvtár áll készen, szabályos utasításokkal. – Este a világítás meghatározott időhöz van kötve a kamrákban.

Az elzárandó vádlottali bánásmód, hasonló az előbbi csikkünkben érintetthez, ha a rab mesteriséghez nem ért, arra oktatást nyer.

A börtöni rend ellen cselekvő, leginkább sötét kamrára jut, vagy ételének napi részlete vonatik el tőle, ágyának nem használhatása is büntetést képez. E szigorítások is szabályszerűleg alkalmaztatnak.

A megszökés innét igen nehéz, mert a kijárat a szárnyadvarokból a központba van, itt is és a

tengelyalakú épület hátulján is katonai örök járnak fel-alá

A fegyelmi szabályok, a tiszti és szolgálatbeli személyzet leírásával, nem untatom az olvasót.

A rend, csend, bátorság, tisztaság íz, a mi ezen fogházban meglepő.

Nagyszerű a ruhatár két osztályban, első a közös fehérneműek, a második az egyes rabok számára számozott helyekkel; léczes, nyílt, szelős szekrényekben.

Az intézetbeli fűtések és világítások technikai ismeretet kívánván, jegyzékemből kihagytam.

A jegyzőkönyvek, táblásjegyzékek, hivatalos levelezések vitele, naplókönyvek, a börtönrendszerre részletes kimutatást derítenek, de a bevételi és kiadási összeget, a pénztár maradékot, bevételi hiányt, rabi-munkabérekét stb. kérdeni nem akartam, de jövőre ezt tenni sziutén nem áttallanám, s másoknak ajánlom, hogy a fogházak látogatásánál az 1843 ki büntető javaslatunk börtönrendszerénél érintett 342. §. kérdéseit szem előtt tartsa.

Ezen intézetből távozásom előtt, a látogatási könyvbe „észrevételek” sorába azt jegyzettem, hogy a „rendszer” kitűnő.

Még valamit a párisi „Prison de Mazas” fogházzról.

A párisi Prison de Mazas

(s a mi 1843ki börtönrendszerünk.

Ha az ember Bécsen, Münchenen, Stuttgarton, Carlsruhén, a Rajna partján, Brüsselen keresztül megy Parisba, úgy e világi főváros a szemlélő előtt nem oly nagy hatású, mintha közvetlen tekintete volna meg. Már Brüsselen a boulevardokali eszme is testté válik, a müncheni királyi színház oly zamatot hagy bennünk, melytől Paris minden színháza látásával sem válhatunk meg, a kölni székesegyház párját még a Notre-Dame templom sem felejteti, a Szajna partja egy pesti emberre, kinek lánczhídja világra szói egyszerű folyammedernek mutat közik, a genti „Palais de Justice” oly ízletes, hogy a párisival vetélkedik.

A fény, a nagyság, mely e városban uralg, az egybejövők s látogatók pénzeiből teremtett, a ide most is nagyobb részben a kellemvágycsábítja az embereket.

Én az esküdszéki eljárást s a börtönrendszert kívánván tanulmányozni, az elsőt a bonni és kölnivel ugyanazonosnak leltem, még a bírák öltözéke, a fekete reverendák is, mintha egy anyagból lettek volna, a híres Prison de Mázás börtön rendszere sem nyert oly ízlést, mint a bruchsalí, általam leírt fogda.

A Prizon de Mazas, cellulaire modèle = magánrendszerű lévén, annyiban fogok róla ez irányban bővebben szólni, a mennyiben azt a mi 1843-ki javaslatiakban elfogadott börtönrendszerrel egybe kívánom hasonlítani.

Az engedélyt e fogház megtekintésére, az ausztriai követség útján, a rendőrség adta ki, csinos levél kíséretében, postán küldetett szállásomra, és pedig bérmentesen.

Nov. 20-án a Pont Neuf-től mindig a Szajna partján, csak úgy gyalogosan mentem a Quai de l'Ecole, de la Migisserie, Grève, Celestinen keresztül a boulevard Mázasra. Ez az épület épen úgy néz ki, mint egy fél kerék 6 küllővel , az elején erős falazat ily alakban , és köröskörül négyszögben fakerítés, erős, barna termés kövekből.

A kapunál az örnek kinyilvánítván, hogy „Je suis autorisé a visiter la Prison,” készséggel mutatta a jobb bejárást, bonnet az előudvarba, s úgy a fogda előcsarnokán át, a közép körépületbe jutottam.

Az épület nem régi, 1847-ben emeltetett, és 1200 fogolyt képes magánkamaráiba elfogadni. Itt meglepő a „Ronde” ez a félkerék alakú épület, agyában a körben kis gömbölyű szoba , ebben találtam épen az igazgatót, ki új foglyok felvétele és bejegyzésével foglalkozott. Ez a kis szoba vagy „Ronde” Köröskörül üvegezett lévén, az igazgató innét képes a 6 küllőt képező szárnyépületbe, melyek végei elfalazvák,

s melyekből a kijárat a középagnak jő, belátni, és onnét intézkedni.

Ez a „Rotonde” még egyéb szolgálatra is van alkalmazva; tetejében nyílt oltár van, hol a lelkész egy folyosón, mely a bejáratától vezet be, megjelen és miséz. Ily alkalommal a panoptikon alakban épült szárnyépületekben, melyek emeletesek, a magánkamrák két újnyira megnyitvatnak, úgy hogy e nyílason minden rab az oltár felé nézhet, a nélkül, hogy valamelyik társa kamrájába pillanthatna. – A felnyitott, de ily állapotban is zárt ajtók, ily alakot adnak <<<<Θ>>>>, és a lelkész képes mind a 6 osztály kamráiba bepillantani, s a rabok a magányrendszer feláldozása nélkül élvezik az isteni tiszteletet. A bruchsalii rendszer, mint leírtuk, emberiesb.

1843-ik javaslatunk is akart ilyen rendszert elfogadni, e végre az egyes szárnyépületek hosszúsága és szélessége közepén, egy 21 hüvelyk magasságú talpra helyezendő asztal alakú, szárnyból szárnyba hordható oltár alkalmaztatott volna, úgy hogy a kamrák belsejéből, résen át, a rabok arra kiláthassanak, mígnem a 263. §. kimondja, hogy általános hitszónoklat tartásnak nem leszen helye, a lelkészek által a rabok külön kamrácskáikban tartandó, s az illető rab büntetéhez és hajlamához mérséklendő magános vallásoktatás által pótolatassanak.

Ez a lelkészi foglalkozás, megvallom, újdonság volt előttem, s tapasztaltam, hogy a magán-

rendszerekben is vannak egymástól eltérő intézkedések; a raboknak külön kápolnába egyenkénti vezetését, és külön páholybai állítását, idővesztéssel járó eljárásnak tartják itt.

A külföld összes börtöneiben, így a párisiban is, emberiesnek találtam a lelkészek gondviselése és felügyelete alatt álló intézeti könyvtárakat. Mily jótétemény ez az olvasni tudó rabokra nézve, kivált magánrendszeri eljárásnál. 1843. javaslatunk is felállítandónak rendelte a könyvtárt, s a lelkész kötelességére bízta (270. §.), hogy látogatásaik alkalmával kérdezzék meg a rabokat aziránt is, hogy a nekik adott könyvekből mit és mennyit olvastak, az olvasottakból elméjükben mit tartottak meg és tanultak?

A börtöni orvosok körülbelül azon szabályt tartják, mik 1843-iki javaslatunkban 273-286. §. előírják.

A Prison de Mázas, vagy másnéven „Maison d' arret cellulaire” csak férfinemű rabokat fogad be.

Az aligazgató szíves volt a börtönkamrákat, melyek építése módjára egyik s másik között semmi különbséget sem láttam, megmutogatni, azokat az általam leirt bruchsaliahhoz hasonlítom, a rend és tisztaság azonban nem egészen lepett meg. Az 1843-iki javaslatunkban a 350-353. §. szól a kamrák részleteiről.

A foglyok itt, mint a bruchsaliah, sétára távozáskor nem viselnek álarcot. A sétaudvarba, mely hasonló a bruchsalihhoz, egyenként bo-

csáttatnak be, s $\frac{1}{2}$ órai járkálás után egyenként térnek vissza kamráikba.

Az 1843-iki börtönrendszerünk 363. §-a azt mondja, hogy a kamrácskákhoz külön sétate-recskék (lásd a leirt philadelphiai fogház rendszernél) ne építtessenek, de azon foglyokra nézve, kiknek az orvos szabad levegőrei bocsátást rendel, óvakodás mellett alkalmas kijelölt helyen séta engedtessek. Előbb a 85. §. pedig azt mondja, hogy a raboknak különbség nélkül hetenként két ízben egy-egy óráig e végre rendelt helyen szabad ég alatti sétálás és mozoghatás engedtetik. E részben tehát az általam leirt néma udvarok (lásd Bruchsal rajzát) czélszerűeknek mutatkoznak.

Nálunk a 369. §. szerint tíz ily magánrendszerű börtön lett volna felállítandó, 500-500 kamrácskával.

A Prison de Mazas belső őrei között találtam olyanokat, kik németül beszéltek, ezek már El-sace-ból valók. Egyáltalában az örök tiszták, fürgék voltak. A raktári és ruhatári szolgák épen a tiszta fehérenműek kiosztásával foglalkoztak, a raboknak kamra ajtóik egy nyilasán szedték ki a szennyest s adták be a tisztát.

Lábvasat itt sem visel az elitéit rab, 1843-iki javaslatunkban e részben felvilágosítást nem tudok az összehasonlításra adni.

Említettem, hogy a Prison de Mazas igazgató hivatalát, elzárandó vádlottakkal láttam foglalkozni, az e részbeni átvétel megegyez a

mi 1843-iki tervükben érintett 1-7. §. alatti szabályainkkal.

Az elzárt vádlottakkali bánásmód hasonlít az 1843-i 8- 21. §. előirt rendhez, s tán a szabadon bocsátandó rabokkal is kevés kivétellel úgy járnak el, mint mi a 22-30. §-unk szerint tennénk.

Én megvallom, hogy ismerve már a magánrendszert elméletből, s utamban gyakorlatilag is tanulmányozva azt, midőn ezen Prison de Mázasba jutottam, mindenki észrevehette rajtam, hogy már a bámulatból kiestem, s összehasonlításaimmal egy kis otthonosságot tanúsítok. Szinte szerettem is, hogy a francziák fővárosában a bámulási láz elhagyott.

Megnéztem a konyhát is, megkóstoltam az egészséges és beteg fegyenczek ételét, vasárnap lévén, hús volt a főeledel, csinos darabokra metélve. Az ételekre nézve napi rend áll fenn.

A fegyházi szükségletek itt is nagyok.

Az olvasó, ha bővebb ismeretet akar meríteni a magánrendszerről, a szakkönyvekre, különösen jeles 1843-ki börtönrendszerünkről szóló javaslat tanulmányozására utalom, ez útirajzomnak csak kivonata*)

Érdekesekek lévén a „Conciergerie”-féle kisebb börtönök is, ezekről is pár szót.

) A Bruchsal” magáurendszerű fogházról, mely 1848. oct, 18-n nyitattott meg, és 698, 960 ft. ba került, és

10 tisztviseelő úgy 36 felügyelővel igazgattatik, következő munkák jelentek meg:

Füesslin. Die Einzelhaft nach fremden u. sechsjährigen eigenen Erfahrungen im neuen Männerzuchthause in Bruchsal. Heidelberg 1855.

- - Die Beziehungen des neuen groszh. bad. Strafgesetzes zum Pönitentiarsysteme. Karlsruhe 1853.

- - Das neue Männerzuchthaus nach dem System der Einzelhaft in seinen baulichen Einrichtungen Karlsruhe 1854.

Howe. Über das Gemeinschaft, und Vereinzelungssystem in der Gefängnisdisciplin. Aus dem Englischen von Diez Strafanstaltsdirector in Bruchsal. Karlsruhe 1847.

Diez. Über Verwaltung u. Einrichtung der Strafanstalten mit Einzelhaft. Karlsruhe 1857.

- - Über die Vorzüge der einsamen Einkerkering als Mittel zur Besserung der Verbrecher in den Strafanstalten. Carlsruhe 1842.

Schlatter. Das System der Einzelhaft in besonderer Beziehung auf die neue Strafanstalt in Brucasal. Manheim 1856.

Hagele. Erfahrungen in einsamer und gemeinsamer Haft. Leipzig 1857.

A Conciergerie

vagy

a börtön és fogság közti különbség.

Salzburgban, midőn a jó levegőt színi a begyekre üdültam, ajánlották, hogy ne mulasszam el a Hohensalzáni díszlő régi vártornyot meg nézni. És mit lehet ott látni? kérdem. Wolf Dittlieb püspök fogdáját, ki 1611-ben a coelibatust támadván meg, a várostoronyba börtönöztetett be, hol emlékei vannak fenn a „Folter-Kammer”-nek is. Épen czélomba vágó levén e tárgy, de szent kötelességnek is tartván korunkat az élővilággal összekötni, a „Te saxa loquuntur”-féle sziklakapu s a római amphiteatrumokhoz hasonló Ernő féle, mostani magyar huszár lovarda körül másztam fel a hegyre, onnét a várudvarba, hol a várnagy déli étkezése miatt, leánya szíveskedett velem a toronyba kalauzul jöni.

A harcziás híres salzburgi érsekek tornyában az első vérhűtő látvány a Folter Kammer, hol még megvan azon másfél mászás kő-körtve, melyet a légbe derékon kötözött vallatottnak, hogy igaz vallomást tegyen, lábaira akasztottak, A Vas szűz, melynek szegekkel bélelt üregébe vettetett a kínzott. Az ördögi álczák, melyeket a

vallató bírák vörös köpenybe burkolva vettek képökre, hogy mesterségüket rémesztőleg üz-hessék és fel ne ismertessenek. Hamar elfordul-tam e helyről, eszembe jutottak a „Hand für Hand” és „Auge für Auge” ítéletek, váradi tü-zes próba könyvünk, boszorkány pereink, a ra-bokkali bányamunkáltatások, gályázás, hajók-vontatásra szóló marasztások, deportálások egészségtelen vidékekre, fogság elhanyagolt börtönökben, börtönök penészes föld alatti üre-gekben, hol vén gonosztevő fiatal vádlottal, vas lánczokon, rossz kenyéren, bűzös vizen tartattak, s hátok mögöt korbácsal állott a börtönőr! És feljajdultam, mondván magamban, „hogya lehetett ily börtön, illetőleg büntető rendszer mellett javulni?”

Eszembe jutottak Beccaria és Voltaire, kik zászlót emeltek a börtönrendszereknek a művel-téség haladásával egyenlő lépésbeni tartására, Ho-ward, ki 1756-1790-ig utazott a börtönrendszer tanulmányozása végett, Neild, Eden, Bentham stb., kiknek tevékenysége e téren felrázta a fran-cziákat, kiknek Appert, Beaumont, Tocquevil-lejök akként, mint Némethonban Wagnitz, Zel-ler, Mittermayer csatlósok lettek a javító ren-dszer mellett.

A várnagy leánya nem tudom hány fényes érseki régi termen vezetett keresztül, midőn egy kis hosszúkás, vastag falazatú, deszkával bélelt szobácskába vezetett, mondván: Wolf Dittrich püspök egykori börtöne! Lenéztem egy kis ab-

lakon a mélységbe, s meggyőződtem, hogy a toronyerődből menekülni erős feladat lehetett, és ismét a toronyba záratások, csonka tornyok foglalkoztattak. Visszapillantottam hazámra, magam elé tüntettem Visegrádot Salamon tornyával, melyben egy évig trespedt a veszített hatalmú Salamon, – Siklóst, a vára déli részén fenlevő azon szobákkal, hol 1400 ban a zsarnok király, Zsigmond volt börtönözvc. – Történelemből tudom, hogy Florenczben a 12 podesta uralma alatt 1304-ben hires volt a Stinca-féle torony, 23 öl hosszú és 3 öl széles falazatával, melyhez alkalmazott szűk ajtón ily felirat volt „O p o r t e t m i s e r e r i”; és Mont Sz. Michel, a francia államtömlöcz, Avranchestől 3 óránjira a tengeröböl közepén, 400 lábnyi magas szirten, vakmerő emberi kezek által emelve, melynek legfelsőbb csúcsa 800 lábnyi magasán lebeg a tenger színe felett, s melynek vigasz nélküli csendét csak a szelek dühe s a hullámok csapkodása szokta félbe szakítani. A 226 lépcsős „Perlachthurrn” Augsburgban, szintén kínzó eszközök és kamrákkal az előidőből.

De ne feledjük célunkat!

A Conciergerie Parisban az aranyozott rostélyzatú Palais de Justice mellett, két régi torony között, a Szajna partján, valami mrglepő kis épület. Kis előudvarán a bejárati ajtókhöz érve, kettős üveges ajtó között ör fogad. Innét pár lépcsőn le, új ízlésű boltozatos csarnokba

jövünk, melynek jobbán az igazgató hivatala, balján a Palais de Justiceba vezető fedett járda, közepén a fogdába nyíló főajtó. E hely a/, hol 1793. oct. 10-án Mária Antónia, a kivégzett XVI. Lajos király özvegye, 66 napi kínos fogság után lefejeztetett. Mint ereklyés hely, ép-ségben van fentartva a fogházat képező szoba, ebben az egyetlen ablak, imahely, padlózat stb., jelenleg 3 gyönyörű olajfestménynyel, melyek a kivégzett királynő utolsó perceit ecsetelik. Kamrája mellett van a kis kápolna azon időből és régiségeivel, most ebben a fogda rabjai végzik isteni tiszteletöket, a nők karzaton, a férfiak lent, arcczal Mária börtöne felé.

A fogház maga emeletes, új épület, kamrái mint a „Prison Mazas”-félék. Egy pillantás ezekbe az ajtókon levő szemle-lyukakon, elégséges volt meggyőződnöm afelől, hogy tiszta ság uralg, s ez épület a mi megyéink és városaink börtöneivel, míg a „Prison de Mazas” a mi kerületi, p. o. a munkácsi, váczai, lepoldvári, illavai stb. kerületi börtöneinkkel hasonlítható össze, eltekintve attól, hogy nálunk dolgozó, ezekben hallgató rendszer dívik. *)

Ily Conciergerie-féle épület a carlsruhei városi fogda, mely nem földalatti, hanem toronyban levő kamrákból áll, 20 kamara 5-5 rabra, ak-

*) „A munkácsi fegyház képpel” olvasható Emich Nagy Naptárában 1805. évre. A váczai fegyház leírása Sürögny 1865. 47-ik sz. budai városház börtön 1865. 53 sz. közöltetett.

ként, hogy a kamrák magas ablakai egy zárnyomással sötétekké, tehát a börtönbüntetés szigorítására alkalmatossá tehetők. A létszám ha nem üti meg a 100-at, lehet egyes kamrákra is vetni a foglyokat, kiknek megőrzésöket a torony alatti örök teljesítik!

A Conciergerie alatt oly börtön rendszert kell értenünk, mely elővizsgálat!, vád alá helyezett, vagy kisebb büntetésekre – fogságra ítélt rabokkal foglalkozik.

És itt lássuk a börtön és fogság közti különbséget. Hazánkban a lábvas viseléssel tüntetik ki a különbség; a börtönre ítélt lábvasat visel, míg a fogságra marasztott nem. A börtönre ítélt közmunkát tartozik teljesíteni, a fogságra marasztott nem. A rabságra, börtönre ítéltés nagyobb, a fogságra ítéltés vétségek, ki hágasok és kisebb bűntényeknél alkalmaztatik.

Külföldi leirt börtönöknél a lábvas nem szerepelvén, az épületek, melyekbe jönnek, és a büntetéssel párosult súlyosbítások, a szabadság büntetés mértékei slb. a határozók. így nálunk a városi vagy megyei fogházból Vácra kísérendő rab, már börtönt nyert, ideje 2-5 év, az Illavára kísérté, 5 évtől életfogytiglani rabság.

A mi 1843-ki börtönrendszerünk 344. §. így intézkedett e tárgyban: az egyes törvényhatóságok fogházaiban (Conciergerie), a vizsgálati fogságban netalán levőkön kívül, a fogságra ítélték, börtöneikben pedig azok tartandók, kik félévnél kevesebb időre ítéltettek el.

Statistikai észleletek

a külhoni fogházak és börtönök köréből.

Mily dicső, mily szép a haladás zászlója alatt küzdeni, működni, visszatekinteni a múltra, s azt összehasonlítani a jelenvalóval.

Utániban tévesztettnek hittem, volna irányomat, ha a haladás zászlója alá nem szegődve, pályámra vonatkozó adatok gyűjtésével nem foglalkoztam volna.

Adataim csekélyek, de mert a gyakorlat mezejéről valók, előttem kedvesek – és tán a kegyes olvasó előtt sem unalmasak.

A ki látta a festő azon képét, mely Pompejit ecseteli utolsó napjaiban, az borzadva emlékezik a keresztyén üldöztetésre, a circusra, melyben az új tanok követői vértanúságnak kitéve zárattak el, és hol előbb hadi foglyok uralatták a tömeget, azon hely mészárló jelenetek színhelye lőn.

A ki olvasta a régi ítéleteket, megborzadva emlékezik a kínzásokra, melyek máglyára hamvasztás, keresztre feszítés, lábaknál fogva való felfüggesztés és ilyes barbárságokból állottak.

Mit akarok mondani ezekkel? Azt, hogy vesztő helyek voltak hajdan, de nem börtönök.

A rómaiaknál nem találunk államfogdákra. Honorius, Theodosius, Justinian törvényei e részben foganatosítlan maradtak. Igen késő korba esik, midőn egyes halóságok közkölségen emeltek börtönöket, és tán a hansai szövetség volt első, mely Hamburg és Brémában kerületi fogházat építtetett, Spanyolország, melynek kínzó viasz pecsétjét használjuk, az 1487-i híres inquisitioval állított fel börtönöket és íratott börtön szabályt. Philadelphia 1790-ben kezdeményezte az e tereni javítást, 1823-ban épült fel az auburni, 1825-ben a genfi, 1826-ban nyitattott meg a pittsburgi és lausanei. Mecklenburg az 1839-k évben Dreibergeren 365 magán kamrát építtetett, Pentovilleban egy magánrendszert követő börtön 520 kamrával 1842. dec. 20-án nyitattott meg, és neveztetett „M u s t e r g e f ä n g n i s s” nek. Svédhon ily rendszerű fogdát 1846-ban állított fel. Ausztria 1849. aug. 24 én adott ki hason értelemben építendő fogházjavaslatra utasítást. 1847. sept. 20-án híres volt a brüsseli congressus, mely a börtönrendszerek javításával foglalkozott.

Azt hiszem, minden jogászt érdekel az e tereni ismeretterjesztés, különösen a Statistikai észlelettel párosult leírás.

Mit ér egy börtönt úgy meglátogatni, hogy a fogházigazgatóval kezét szorítunk, az pár börtönajtót megnyitatt, pár rabnak hogyléte után tudakozódik, szemmel kísérteti velünk a rendet és tisztaságot, s azzal végeztünk. Ez nem üdvös

seni a rabra, sem a hivatalnokra, sem a szemlélőre, bővebb, hosszab, többszöri látogatás vezérel bennünket alapos ismerethez.

Láttunk magánrendszerű fogházakban külön osztályban több foglyokat együtt, és kérdeztük okát, – a felelet az volt, hogy a kiskorúak, aggok, betegeskedők, magánbörtönre nem alkalmasak, 6 éven felül egyes börtönt szenvedettek már nem vonatnak magánkamrákba.

Kérdeztünk olyast, hogy a közönséges fogásra ítélték, ha saját kívánatra magánbörtönt óhajtanak, mi a büntetéskimérés közti különbség, a felelet ez volt: 2 havi magánbörtön = 3 havi közös börtönnel ér fel.

Magán rendszerű fogházaknál a szaporodás az intézmény első éveire esik, azután mindég kevesbül.

Korra 20-30 év közöttiek, állapotra nőtlenek leginkább a férfi magán fogházak fegyenczei.

Kegyelmezessél sokan szabadulnak börtöneikből, s a kegyelemkérvények, melyeket a rabok maguk készítenek el, s a lelkészek és orvosok ajánlataival látvák el, hamar nyernek elintézés, kivált ha kivan mutatva, hogy már büntetésidejük felét kiállották.

Az i s k o l á z t a t á s több osztályú. Bruchsalban 6 osztály van, I-III. az írás, olvasás, fogalmazás és számadással, IV-VI. még földírat és természetrajzzal is foglalkoztatja a fegyenczet, sőt a VI. osztályban rajz is taníttatik.

– Nem iskoláztatnak a nem tanképesek és a műveltebb osztálybeliek.

Magán fogházakban a könyvtár képezi a társadalmat, illetőleg pótolja az együttlét hiányát, a könyv táplálja elméjüket, úzi el unalmas idejüket, s e célra vallásos, épületes, tanulságos könyvek szereznék össze. A könyvtár használatával ha visszaélnek is a rabok közfogházakban, magánbörtöneikben oly üdvös az nekik, mint betegnek a gyógyszer. A bibliák, hogy tév tanokat ne költsenek, sok börtönkönyvtárból eltávolítvák.

A raboknak havonként egyszer kétszer megengedtetik a levélírás szülőik, rokonaik, barátaikhoz, ezek látogatásaikat rácsozott 3 osztályú beszélgetési teremben fogadják, a középosztályú kerítésben a felvigyázó foglalván helyet.

Az érkező rabot többnyire a hivatalnokok gyülekezetébe állítják be a bejegyzés után, hogy személye ismeretes legyen, de a bűntényéről való beszélgetés előtt a fegyiratok megolvastatnak.

A személyzet jelesbjei évi remuneratiók és gratificatiókban részesülnek.

Általános fogházi kihágások szoktak lenni a rabok között: a tisztátlanság, munkátlanság, börtön tárgyak rongálása, illetlen magaviselet, piszkos beszéd, titkos értesítések, légfűtő csövekeni correspondent, ablakoni kinézés, felügyelők fenyegetése, esti világ ki nem oltása, iskolai vagy egyházi énekeskönyv elhagyása

stb. stb., amelyekért járó fegyelmi büntetések: a megintés, böjt, sötét kamra, könyv, Írószer, fekhely elvonása stb. stb.

Napirend: Munkaidő 5 órától reggel esti 7½ óráig, közben 7-7½ órakor reggelizés, 12-1 déli étkezés és nyugidő. Séta naponként kétszer ½ -½ órai, úgy délelőtt, mint délután.

A munkaanyag és élelmi szerek beszerzése módja a börtönökben háromféle modorban szokott történni, nyilvános árverési, bizományos után = soumissionsweg, és szabad kézből; ezek közül az utóbbi mód találtatik legtöbbszörre célszerűnek, így Badenben 1854-ben 350 rab tápja magánadministrációval 11,900 ftba, tehát fejenként 34 ftba, és 350 rab tápja soumissio útján 14,904 ft 10 kr, tehát fejenként 42 ft 35 krba jött, így a sajátadministratio 3004 ft 10 krt jövedelmezett, s a foglyokra is előnyösebben ütött ki. (Hazánkban a váezi fegyházban a rabok étkezése és ruházata is bérbe van adva, a bérlő fejenként és naponként 30 krt kap. Pestmegye börtönében 11 ¼ és Budaváros börtönében 13 krba kerül a táp, mely egy déli étel és egész napra való kenyérből áll. — A munkácsi fegyházban egy fegyencz naponta (az 1863ik évben) 38½-krba került, az élelmiszerek szerződésileg vállalkozók által szállíttatván, a fegyházi és krodai konyhákban maguk a fegyenczek által készíttetnek és főzetnek.)

A külhoni fegyházakban legfőbb foglalkozás a cipészet, szabászat, takácskodás, mi nagy

városokban, vasutak mellett, gyárak közelében igen jövedelmes. A foglalkozás míg közfogházakbau kényszerrel jár, magánrendszerű börtönökben az a rabra valódi jótétemény. Bruchsalban 1854-ben a munkabóli bevétel 73,331 ft 39 kit tett ki, és ebből tiszta jövedelmet képezett 24,577 ft 10 kr.

Nevezetes a *P e c u l i u m*, mely a rabnak munkája által keresett összeget képezi. Azon rab, ki a kiszabottnál többet dolgozik, saját haszná-
ra keresi a felest, melyeken könyveket, írószereketés kimenetele előtt mesterségéhez való szer-
számokat vásárolhat, vagy künnlevő rokonságát részeltetheti belőle. Bruchsalban 550 rab, 2523 ft 13 krt kapott peculiumban az 1854-ik évben, egyre esett 4 ft 35 kr, a több évre elítéltek 40-80 ft készpénzt is tudnak szabadulásuk ide-
jéig megkeresni. Ide tartozik a szegényebb sor-
sú rabok számára a váró termekbe kitett per-
sely jövedelme a látogatók részéről, melyből a szegényebb sorsú rabok elbocsátásukkor se-
gélyt húznak. (Hazánkban is több fegyházak-
ban, a dolgozó rendszer mellett, jövedelmező kútforrása is van a rabnak, nemcsak egy vagy más mesterséget megtanulhat, melyből kiszaba-
dulása után megélhet, de mestersége megindítá-
sához itt is szerezhethet tőkét, melylyel jövőjét, ha becsületes és munkás emberré kivan lenni, biz-
tosíthatja.)

Minden jelesebb börtönökben vezetnek üz-

leti bevételi és kiadási naplók, számadások és leltárak.

A börtöntáp, Howard nemes indítványa folytán, a kiszabott minimumnál valamivel több adagból szokott állni, hogy a fegyencz egészsége meg ne romoljék, s figyelem van arra, hogy az étek úgy állati mint növényrészből álljon. Reggel és estve rántott vagy tejfölösleves, délben 4 lat hús és leves, s egy nagymesszely vastagétel jő a rab asztalára, ki ha erősebb munkát végez, $1\frac{1}{2}$ font kenyéréhez még $\frac{1}{2}$ font kenyeret nyer, nehogy egészségét kockáztassa. Pentonvillében 56 lat húst kap hetenként a rab. – (Nálunk a váczai fegyházban hús kétszer adatik hetenként, fejenként 2 lat, Munkácson keresményökből hetenként kétszer egy meszely borocskát is kapnak.)

A kenyérlisztre is gond van, az feliben búza, $\frac{1}{4}$ -ben kétszeres, $\frac{1}{4}$ -ben árpából áll, a kenyér jól gyúrva, kellőleg sózva és kisütve, s csak kihülés után, 24 órára a sütés után, osztatik ki.

A beteg raboknak a gyógyszerert a városi gyógytárak negyedévenként felváltva szállítják.

Magánrendszernél, ha az ablakok nem helyesen alkalmazvák, látereje igen szenved a rabnak, úgy hogy szemüvegek vásárlása is a költségek közé soroltatik. Éles hallást nyernek azonban a rabok, s felügyelőiket már lépéseikről ismerik.

A dohányzás, tekintettel hogy a rab azon szobában melyben vau, bezárt ajtó mellett tiszt-

togatja magát és kamráját, a búz, por stb. eltűrése végett engedélyt nyer jövedelméből dohányozhatni, a visszaesettek ily élvezettől elszoktak üttetni. (Nálunk a Leopoldvári fegyházban van dohányzási engedély.)

Kimutatások szerint öngyilkosságok és tébolyodás nem oly gyakoriak a magánrendszerben, mint írják, s ez eseteket is a rász építkezés, munkaelvonás, szigorú felügyelet, túlságos rabszám és csekély személyzet, elégtelen táp, vallásos iratok olvasása stb. okozzák. Az illy foglyok beszámítás alá esve, szabadsággal hazabocsáttatnak. Már a felvételnél a fogházi orvos ad véleményt, hogy a rab testi és lelki állapota megengedi-e a rendszernek reá alkalmazását. Sánták, bénák, testi hibában szenvedők, epilepticusok, cretinek, melancholicusok, 60 éven felüliek megkíméltetnek.

A fogság tartama felett sok vita folyt; Amerikában 12 évig, Badenben 6 évig tartható a rab egyes fogdában. Pentovilleban 12 hónap, másutt 2 év elégségesnek tartatik az elkülönítésre, de sok függ a rab egyediségétől.

Boz Dickens egy regényében a magánrendszer feketén ecsetelte, és sokakat azon képzelembe ejtett, hogy az inkább örültek háza. — Czáfolatok jöttek e rendszer ellen a részben is, hogy némely nép jellemével és a r. kath. vallással össze nem egyeztethető. Az ellenvetések és czáfolatok szép sorát adja Fuesslin „Die Einzel-

haft” című, Heidelbergben 1855-ben megjelent művében.

Franciaország 1852-ben 47 fogházban 4860 kamrát készítettett magánrendszerre. Toscanában is megkedveltetett ezen börtönrendszer. - Philadelphia, Pittsberg, Trenton, Genf, Pentonville, Glasgow, s a híres Bruchsal mind e rendszert élvezik, mely egyenlő hatással bűnheszt, jótékonyan javít, szellemileg és testileg képez.

A magán-rendszer ellenes mellett küzdők nézeteiről.

A híres egyetem helyén, a Neckar partján díszlő Heidelbergben, mi tetszett nekem legjobban? – Talán a XIII-ik századból felmaradt III. Rupprechtől díszített várnak romjai, abban V. Frigyes összedőlt vastag tornya (dicke Thurm), a nagy hordó, a savó-intézet, a királyi széknék nevezett láthegy, a sok liberális párbajt vívó deák, egyetem? Ezek egy Budapest és környékét élvezőre csak elismerő, de nem kitűnő hatással bírnak! Fuesslin „Die Einzelhaft” című, itt Heidelbergben 1855. megjelent műve volt az én Nefelegtsem!

Midőn a Haj na vizére jutotta n Bruchsal emlékei, melyről Fuesslin 6 évi tapasztalatait adja, eszembe jutott, hogy valamint ez védte Bruchsal magán börtönrendszerét, nem e védhetem én is naplómban az 1843-ki börtönrendszerünket, és pedig azok ellen, kik azt csirájában megtámadták.

Emlékezhetünk egy ily című munkára „Öszinte vélemény a magyar büntető törvényjavaslatról Pest 1844. Nyomtatott Linderer és Heckenastnál. Szerző?” – Ez midőn roszalja, hogy a javaslat előrlé a

halálos büntetést, kérdésbe teszi, óhajtható-e a tervezett magánrendszert, minden következményeivel, elfogadni. E rendszert – mint alapját az országos büntető törvényjavaslatnak – vakmerőn a tapasztalat hiányának szempontjából támadja meg! Roszalja, hogy nemcsak a felállítandó 10 kerületi börtön, de a törvényhatósági börtönök is (III. R. 113. §.) magánrendszert taitoznak elfogadni, borzad az építés költségeitől, mely 20 millió forintot nyelne el (1843-ban 23,905 levén a rabok száma), borzad az évenkénti kiadástól, mely 2,250,000 pftra rúgna, és a lamentálás oly folytonos, mintha Körmöczbánya nem is a mienk volna! Ezen tárgy megfontolása – úgymond – finánczkérdés tekintetében majd minden álladalmat viaszát irtóztatott ezen rendszernek nagy kiterjedésbeni megkísérlésétől! De, úgymond, hol pensylvanai rendszer szerint alakított börtönök vannak is, más büntetési módok nincsenek egészen eltörölve, így Franciaország ismeri még a halálos büntetést, számuzést, bagnot, láríczot, bitófátstb. Időelőtti és nem korszerű, mond e röpirat írója, a magánrendszer ajánlata! Dicséri Livingston rendszerét, ki a vádlottak számára letartóztatási = detention, 18-ik évet meg nem haladó elítéltek számára javító intézeteket, korosabb bűnösök részére bűnbánat házakat – poenitenziar Anstalt, s végre kibocsátottak részére menedék és dolgozó intézeteket rendel. A röpirat írója rostálja az 56, 58, 59, 60, 61, 142, 143,

199, 205, 206, 209, 210, 211. §§-kat, s azt mondja, ezekben hiányzik a fő elv, mely szerint ipar- és szorgalom buzdításául, a munkabérnek bizonyos része az illető egyedek számára a végett lenne félre teendő, hogy kiszabadulásuk alkalmával legyen mihez nyúlniok, s legyen mivel élelem-szerezhetési új pályájokon első szükségüket fedezniök, mely tehát mintegy óvatul (cautio), s a társaságban újjászületésök feltételül szolgálna!

Nem tartja méltányosnak a röpirat szerzője, hogy a bűnök nemei figyelembe nem jönnek, s a tervezet szerint minden elítélt egyenlő bánás alá kerül, párbajt vívó úgy, mint tolvaj stb. De nemzetünk rideg, komoly, melancholikus jelleme mellett nem reményi eredményt a magánrendszertől, és *tour de force*-nak nevezi az uiáuzást, külföldi különöcznek a magámendszert, melynek lábai nyomorultak.

Két évtized folyt le, és vagyunk in statu quo!

Hajónk Mariana, Coblenz alá érkezve, e Rajna parti porosz főváros előtt a porosz börtönrendszernek egy 1854. apr. 11-én kelt §-val ismerkedtem meg, mely szerint ott, hol közfogházak vannak, a rabok külső paraszti munkálatokra is alkalmaztatnak, 500 mezei munkátértő, jobb indulatú rab, Felső Szilézia körül, hol kevés a szabadkézi munkás, egy évben 5000 tallér hasznot hajtott. „Das schliessen an die Wand” börtönrendszerükkel jár, de Berlin

ismeri a Z e l l e n g e f ä n g n i s s-t, mely Basse terve szerint 1847-ben készült el!

A mely államnak pénze volt, sietett alkalmazni a magánrendszert. T o u r s Franciaországban 1843. nov. 14-én nyitotta meg 112 kamrával ellátott börtönét, B o r d e a u x ugyanezen év aug. 19-én 94 külön kamrát épített, és 166 közfogságot szenvedő rabnak adott helyet. Sok helyen siettek a kisebb és nagyobb fogházakat e rendszer szerint átalakítani.

Annyira kivan már tapasztalva a magánrendszer, hogy arról maguk a bentartott foglyok írnak leggyakorlatibb röpiratokat. Hagele – egy magánbörtönbe zárt rab előadása után – érdekesen írja le, mint telik le a nap a magánbörtönben. Az alvó rabot kora reggel a házi harangszó kelti fel, minden kamra lakója öltözködik és mondja imádságát, jó a börtönész, az ajtó nyílásán bemondja a „jó reggelt”, lámpáját benyújtja, arról a rab a kamrabelit gyújtja meg, azután mosdik, fésülködik, rendbe hozakodván, hosszú fanyelű zárnyitóval az ablakját nyitja meg, kívülről hallja a czirkáló örök „Werrr” szózatát, a toronyból az óraütést, munkájához kezd, melyben 7 órakor a felügyelő a félkenyér-részlet beadásával akasztja meg, azután jó a levesadag, melyet czintálcskában nyújtanak be, ezt a reggelit elkölti, arra szép világosság jó, a lámpát kioltják, kezdődik a kamra tisztogatás, a por az időközben felnyitott ajtón megy ki, nem sokára hallani a börtönész szavát:

2-ik, 3-ik emelet,” mindegyik felszedi egyenruháját és sapkáját az álarczával, kamra számát egyik gomblyukba akasztja, kezébe veszi számozott korsóját, és kilép a folyosóra, úgy hogy az előtte levő után 14 lépést tart, a kút mellett leteszi a korsót az udvarra, a különített udvarsugárban kísétálja magát, azután az „Ab” szóra a már kiszellőzött kamrába – megtelt korsójával – visszatér, beteszi ablakját, télen megnyitja a légfűtőt, felmelegszik, és folytatja a dolgát, mígnem hangzik a szó „katholikusok,” erre azon vallás hívei ismét elhagyják kamrájokat, lépést tartva mennek a torony melletti iskolába, kijelölt rekeszben elzártnak, a lelkész vallásoktatást ad, karénnel végződik 9 órakor az isteni tisztelet, mely sokszor megható.

Déli 12 óráig foly a munka zavartalanul, ekkor jő a déli étkezés a nyugalom idővel délután 1 óráig, sokan ez időt is munkával vagy olvasással töltik el. Egy órakor harangjeladás van, jő a munkafelügyelő, pár óra múlva következik a sétaidő, kiki felhúzza államzubonyát, megkezdődik a menet, más irányban szól az iskolai csengettyű, hallatszik a tanító szava, a tanoncok rekeszekben, maguk előtt csak a felügyelőt és tanítót látják, a tanító szószékre lép, elolvassa a kamara számokat, melyre a jelenlevők „itt” felelnek, a felügyelő ekkor parancsolja, „sapkát le”, és megkezdődik a tanítás, ki van téve egy térkép, felel a 160, kiigazítja őt tévedé-

sében a 73-ik számú tanoncz, a tanidő szépen foly le. Számolás és írásban jelesen kimíveltetnek. Visszatéretkor jó a lelkész, adja a lelki oktatást, azután bealkonyul, meggyújtatnak a lámpák, a munkafelügyelő beszedi a munkát, a börtönész felzárja a nappal falhoz bilincselte ágyneműt, hozzák az estelit, becsukódnak az ajtók, s beáll az éji csend!

Ezen magán börtönrendszert a kik még megtámadták, azok azt nem tanulmányozták; maguk a rabok adnak a fogházakról legjobb bizonylatot; ha kérdeztetnek, egyik így felel: Mily jótétemény, hogy megvagyok mentve a szégyentől, más rabokkal együtt lenni, kik között nyugodtan egy „Miatyánk”-ot nem mondhatnék el; itt elmélkedhetem a házi lelkész, tanítók, látogatók vigasztaló és oktató szavaikon. Mily jótétemény, mond a másik, hogy a durvák társaságától meg vagyok óva, s mívelt tanár, lelkész, munkafelügyelő, börtönész és hivatalnokok társalgását élvezhetem. – S mit mond a romlott erkölcsű: „Reám visszatartó erővel van e rendszer.” A mívelt örvend, hogy tiszta, egészséges kamrájában egyedül lehet, a közönséges arcok nem néznek reá, a rász beszédek nem rontják, éjjel alkalmatlan hortyogások nem boszantják, szobájában tehet-vehet kénye-kedve szerint, se nem éheznek; se felesleggel nem terheltetik stb.

David, koppenhágai börtönigazgató, bejárta Angol, Franciaország, Belgium, Amerika bör-

töneit, s mindenütt azon kívánságot hallotta, hogy csak a magán börtönrendszert kell meghonosítani, mert csak ez a rendszer a javító.

Igen sajnálatos, hogy az 1843 i javaslatból az új börtönrendszernek megtámadói akadtak, s ennek, melynek életbe léptetéséhez oly sok és szép remény köttetett, a közös adózás kérdése lett megölő betűje.

Szerencsém volt az 1843-iki magyar büntető törvénykönyvi javaslat irodalmi térre hozásához járulni, s ez most már magyarázó előszóval közkezen forogván, abban a börtönrendszer megolvasására utalom az olvasót.

Szerintem nálunk a hatósági börtönöket is át kellene e rendszerre alakítani, s nem hallgatni azokra, kik a reformnak ellenségei, kik a felhordott bizonylatok ellenére azt hirdetik, hogy a magánrendszer költségesebb, egészségre ártalmas, a benne véghez vitt munka nem jövedelmes, a tanítás nehezítve van, a magánélet az elmét tompítja, örültséget okoz stb. stb.

Meg van czáfolva az is, hogy volna oly betegségem, mely közvetlen a magánrendszer alkalmazásának tulajdonítható. — Dr. Hartshorn monda: Die vereinzelt Einsper-
rung anstatt den Geist abzustumpfen, eher bei weit aus dem gross-
ten Theil der Gefangenen im Stande ist, die gegentheilige Wirkung hervorzubringen. Dr. Given, a philadelphiai javítóház orvosa, hasonlóan

ártalmatlannak nyilatkoztatá e rendszert úgy a testi mint a lelki állapotra! Dr. Reet a pentonvillei fogdáról tett tudósításában szintén kedvezőleg ír, hasonlóan az angol fogházak orvosai. A híres Bonn alá érkezett hajónk, a Rajnán, gyönyörű utam volt, isten veled olvasó. *)

*) Rajna vidéki uti naplóm ke'pekkel megjelent az „Országtükre” 1864. 6. 9. 10. stb. számaiban.

A porosz fogházakról irr: E. S. Michel „Handbuch des Gefängniss-Wesens in Preussen” Berlin 1858. 230 lap.

A mi fogházaink.

Ismerd meg önmagadat is.

Ostende! Gyönyörű tengerpart! Míg élek, nem feledem azon élvét, melyet látásod nyújtott, amennyivel magasb volt lelki erőm az előtted elnyúló örök tenger szemléletén, önkénytelenül kiáltám én is fel: „Tengerhez magyar!” Ennek viharában tükrözi magát Isten képe. Ah, mi dicső látni habhátán a sok árbóczos hajót, mely nyomot nem hagyva iramlik el és érkezik meg! Majd leborultam az öbölbe, de Fiume, a magyar tenger jutott eszembe, ezt érje egykor tiszteletem.

E tenger látásánál míg egy részben lelkesezésre gyúltam és férfias határozottságot éreztem, más részben fájt, hogy keblem nem a magyar tenger szemléletén Fiúmében melegült fel előbb, és a kimondhatlan érdekekkel Ostende ragadta el.

Így vagyunk sok hazai dologgal, $\frac{9}{10}$ rész kiálthatja a mea culpá-t.

Midőn én is megismertettem dél Némethon, Belgium és Franciaország nevezetesebb fogházait, kötelességemnek érzem részint öntapasztalal, részint tanulmányozás folytán hazai fogházainkról is rajzot adni, hogy ama vétektebe ne

essem, melybe sok utazó, ki a külföldről igen, de hazánkat érdeklő dolgokról tapasztalatilag nem tud szólni.

Ne rettegj olvasó, hazai börtöneink – azon rendszert tekintve, melyet követnek – említést érdemelnek a III-ik osztályban! Első osztály a Philadelphia (magán), második az auburni (hallgató), a 3-ik dolgozó rendszer levén.

Vegyünk egy hatósági és egy kerületi börtönt. Lépünk Pest fővárosában díszlő, Pest Pilis és Solt t. e. hármaskörű megye hármaskörű udvaru épületébe, a megyeháza! A központ két emelettel képezi itt a börtönököt, 58 szobával, két osztályt tartva, vizsgálati és elítélt rabok számára, egy külön osztály a fegyencznök részére, melyben a vizsgálat alatt levők szintén elkülönítve az ítéletet nyertektől. A megyeháza hátsó udvara, felében elkülönítve, lombos akácz fákkal képezi a sétaudvart, itt járnak fel alá a rabok, vagy nyáron által itt dolgoznak asztalaik mellett közösen. Az építkezésben a korodák elsők érdemlik a megtekintést, földszint két, az emeleten ismét két kórda szoba van, minden beteg faagyban, lepedővel behúzott szalmazsákon, vánkuson, kényelmes pokrócz alatt nyújtózkodik és veszi a betegápoló kezéből, ki egy egészséges jóviseletű rab szokott lenni, az orvosi szert, melyet kinek kinek fejtáblája szerint, előirt módon, a kakuk óra ütésére szolgáltatnak át. Az egészséges rab naponként egy font kenyeret, mely

$5^{41}/_{100}$, és délben főtt ételt, mely $5^{71}/_{100}$ rész krajczárba kerül kap, és így tápja évenként, u. m. kenyere 19 ft 80 kr, étele 20 ft 78 kr, összesen 40 fjt 58 krajczárba kerül. Az élelmezés vállalkozó kezén van, munkájuk is bérbe van adva, melynek jövedelméből $2/4$ rész a megyét, $1/4$ rész. a munkabérlőt, $1/4$ rész a munkálódó rabot illeti, utóbbi jövedelmének felét a kapitányi hivatal őrzi meg a szabaduló napra, a másik felét jegyzék mellett a börtönész őrzi meg a rab jobb élelmezésére. Van 3 nagy dolgozó szoba, a fogdában 3-6 és többen is vannak együtt, ajtajok zárt folyosóra nyíl, s e folyosó is sétat helyök. A fogdák bútorzata mint a kóroda szobáké, csak-hogy éjjeli szekrények hiányoznak, ivó- és éjjeli csöbör szabadon állanak. Felkelési idő reggeli 5 óra hivatalos börtönszemle 5-7 óra között, munkaidő délelőtt 6-11, délután 1-7 óráig tart, déli étkezés pihenéssel II – 1 óráig tart, esti börtönszemle 7-8 között Az egyes fogdába» nincsenek lámpák, a világosság a folyosón levő olajlámpákból hat be, úgy a téli fűtésnél is, a folyosók kályháiból kapnak a szobák meleget, kivéve a kóroda szobákat, melyek külön világítást és fűtést nyernek A felvigyázatot az udvari kapitány, 2 börtönész, egy tizedes és 30 börtönőr tartják fenn. Dolgozó szobákban férfiakra férfi, nőkre női jobb viseletű rabok ügyelnek fel, vállalkozó ember adja az oktatást, férfiak katonai felső öltönyöket, nők vászonbeli alsó ruhákat varrnak. A veszélyt az örök síp vagy

lármaharanggal jelzik, az őrség két szárnyát foglalja el az épületnek. A r. kath. rabok külön kápolnában minden vasárnap élvezik a misét, a protestánsok havonként csak egyszer résztettek lelkészi oktatásban, de a munkához és attól el imával lépnek, s munka alatt csak a hasznos beszélgetés engedtetik meg, – van külön rendszabály, mely szerint a rab magát viselni köteles. A közmunkások a megye tűzifáját legnagyobb sebességgel fűrészelik és vágják be, a házat kimeszelik, felsikárolnak stb. A közmunkások többnyire nehéz lábvasat viselnek, 2-3 fontost. A fogházi irodában két főkönyv van, a „Rabok jegyzőkönyve,” rájuk vonatkozó szükséges adatokkal, p. o. személyleírás, előélet stb. és a „Szabadulók könyve,” a hó és napnak kitételével. – A beteg rabok, könyomdában foglalkozók stb. jobb tápban résztettek. Van két fürdőszoba 4 fa és 2 vaskáddal, mely egészségi szempontból felette hasznos. Eredeti e ház „tetügépje,” egy sütőkályha forma, mely alól nyer fűtést, s u belé rácsokra rakott tetves szűrők, pokróczokból stb. bizonyos hősséggel kiírta ezen langsam masírozókat. A mosó konyhában dolgozó rabok némi pótló fizetésben résztettek. Van már 150 darabból álló könyvtár is az elítélt olvasni tudó, jóviseletű rabok számára. E könyvtár erősbitésére magam is 50 darab tanulságos tartalmú könyvvel járultam. – Látam egy kimutatást, mely szerint a rabok száma 213 volt, ebből 178 megyei, 35 állami, eb-

ből 189 férfi és 24 nőnemű, ebből egészséges 198, beteglő, ebből 379 magyar, 12 német, 15 tót, 7 zsidó.

Jó viseletű rabok hozzátartozóikat értesíthetik, s velők a börtönész jelenlétében beszélgethetnek. A beszélgetési jegyet, mely igen csinos könyomat, ily módon állítja ki a fogvaleyő ügyésze az érdeklött részére:

N. N.-nek megengedtetik, hogy fogva levő N. N.-nel a börtönész jelenlétében beszélhessen.

Pest, 1865 .....

(N. N. ügyész.)

Az ily közjogház kényelmetlenségei közé tartozik az éjjeli szükségvégzetekkel járó nehéz szag, a terzett és quartett féle hortyogások és nem tom mi! A külömbeni divergentiákat leírtuk.

Így van ez a hasonrendszerű kerületi fogházaknál is, veyük Vác városában a Duna szélen díszlő szép kerületi fogházunka, hova a 2-5 évre elítélt férfi fegyenczek kísértetnek. – A szép négyszegű falkerítést körül járva, a fő utczán lépünk be ily alakú épületbe , mely 2 külső és egy belső udvart képez, s melynek központján a főútra levő nagy kapuja még csak a simetria dísze.

A börtönrendszer itt is dolgozó, melynek lényege, mint fejtegettük, közös háló és dolgozó termekben 411. Látogatásom egy alkalmával 818 rab volt a létszámban, abból 759 egészséges, 59 beteg. Épen havas idő volt, s a rabok a közfolyosókon

lábvas csörtetve párosan tették délutáni $\frac{1}{2}$ órai sétájokat. A hálószobák itt is a folyosókon emelt nagy vaskályhákból nyerik a meleget, s e végett a hálószobák ajtai nappal nyitvák. Minden hálóterem számozott, és bizonyos számú padláb ágyakkal van ellátva, az ágyakon szalmazsák, egy vánkös, lepedő és pokrócz van, éjjelre vízkanta és ürítő csöbör, mely mobilis. Lánczon az ajtónál egy kenyérszegő tompa nyeles kés is van, a falon egyszerű olaj lámpa, az ajtón gombnagyságu kémkedőlyuk. – A dolgozó szobák külön kályhákkal bírnak, padok és asztalokkal ellátvák. A munka többnyire varrás, és ebben a rabok legügyesebbek, de van egy alsóház asztalos és takács műhelyre is alakítva, hol szintén számosan foglalkoznak. A rabok étkezése és ruházata bérbe van adva, a bérlő fejenként és naponként minden rab után 30 krt kap, s a mely rabot bír foglalkoztatni, attól ő fizet 5 krt, s munkabért és világítást. – Étkezés ideje az egészségeseknél d. e. 9 és délben $\frac{1}{2}$ 12 órakor, betegeknek d. e. 8, délfelé 11 és d. u. 4 órakor. Hús kétszer adatik hetenként, és pedig csütörtökön fejenként 2, vasárnap 4 lat, leves és főzelék külön külön nagy meszely, kenyér $1\frac{1}{2}$ font. – A folyosókat 24 lámpa világítja, egy lámpára jó télen 6 lat olaj.

Az épület 2 emeletes és 4 osztályú, a termék 10-20-40 emberre, sétálás naponként kétszer $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{2}$ órai. Minden fegyencz barna darócz kitlit és nadrágot visel, ezt velők a bérlő

készítetteti, fehérneműt hetenként egyszer, vasárnap váltanak, s az áll: ing, gatyá, kapcza, törülköző és lepedőből. Dohányzás tilos, könyvtár nincs, a fegyházi templomhelyek, különösen a r. k. kápolna, díszes, a protestánsoké egy egyszerű □ szoba, szónokszékkel. A belső őrséget 64 kiszolgált, a külsőt 30 rendes katona teljesíti. Az igazgató 1200 ft, az ellenőr 900 ft évi fizetést és szabad lakást, a lelkész 700 fr, az orvos 600 ft, az 1-ső írnök 500, a 2-ik 300 ft évi fizetést huz. Az irodában irányadó elhelyezési könyv = locationsbuch, p. o. 19-ik számú szoba 191-208. sz. rabokkal, – a levelező, ruhatári, időmutató az, melyben beírva van, hogy a hó és hét melyik napján, mely fegyencz szabadul.

Hasonlónak találtam trencsénmegyei utamban az illavai fogházat, hol a nagy fegyenczek a 10-20 év és életfogytiglan elítéltek, tartatnak. Ezen fogház 1855-ben szerveztetett újra, s az összes koronái tartományok léséére szolgál.

A munkácsi vár 1855. júl. 1-én kelt legfelsőbb rendelet által alakított át fegyházzá, 700 fegyenczre szereltettek fel hálótermek, felállított egy kóroda, várkápolna, és nem r. katolikusok számára imolák nyitattak. Egy fedélpadlásból készült 3 dolgozó terem, s a felső udvaron gőzmosókonyha és kútház építettet. A fegyházi igazgatóság áll egy igazgató, egy ellenőr, egy segédtsit és 2 írnököl, tiszt lakások a vár

alatti palánkafalú kincstári épületeiben vannak. Az őrizet 60 egyenruházott fegyházi őrből és egy hadosztály helyőrségi katonákból áll. 1856. jan. 2-től 1864. mart. 15-ig 2564 rab volt itt börtönözve, s ezek közül 1544 elbocsáttatott, 54 megkegyelmeztettek, 337 meghalt, 0 megszökött, 22 más intézetbe tétetett és 604 a fegyintézetben maradt, kik közül 450 egytől 5 évig, 142 öttől 10 évig, 8-tíz-től 15 évig, 4 tizenöt-től 20 évig tartó börtönre volt Ítéelve. Az elítéltek közül 170 r. k., 161 g. k., 42 g. n. e., 18 luth., 184 helvét, 29 zsidó Életkorukra nézve 22 évig 60, 30 évig 215, 40 évig 189, 50 évig 97, ötven éven felül 43. Vétségükre nézve 1 nyilvános erőszakoskodó, 3 közhiteli papírhamisító, 1 vallásháborító, 2 nőbecstelenítő, 60 gyilkos, 113 emberölő, 17 súlyos testi sértő, 31 gyújtogató, 286 tolvaj, 4 sikkasztó, 81 rabló, 4 család.

Az isteni tisztelet és vallásbeli oktatás a rom. kath. fegyházi lelkész által mindennap, a g. e. lelkész és ref. hitszónok által pedig kétszer hetenként végeztetik.

A fegyházi kórház külön házi orvos és sebész által látogattatik. Különben az egészségi állapot itt rendkívül kedvező. Ha egy fegyencz meghalt, társai a koporsót vállaikon és sorsosaiktól, ör fedezés mellett, kísérve, a katonai temetőre viszik örök nyugalomra.

A temetési jelenet ép oly megindító, mint nagyobb ünnepélyek alkalmával az isteni szolgálat. A misét a fegyházi pap két rab segédkedése

mellett mondván, a hangszerekhez értők a karzaton zengik és hangoztatják az egyházi hymnust, mely közé borzasztó harmóniaként vegyül a gonosztevők jaj sóhaja és lánczsörtetése.

Itt a rend, tisztaság, ész és munkásság inkább egy nagyszerű gyárt látszik előtűntetni, mint a bűnök siralomházát. A fegyelmi büntetés ritka.

Az intézet célja lévén nem egyedül büntetni, hanem lehetőleg javult, hasznos polgárokat adni vissza a társadalomnak, ezt az által igyekszik elérni, hogy a fegyenczek kézi mesterségekre oktattatván, s ezekben gyakoroltatván, képesíttetnek büntetésük kiállása után becsületes életkeresetre és munkásságra. Munkájok keresményének egy része élelmi költségök fedezésére, 3 rész pedig kiszabadulásukkor kezekbe adatik. Mesterségre nézve vannak szabók, cipészek, takácsok, lakatosok, kovácsok, asztalosok, kocsigyártók, bognárok, esztergályosok. Ezenkívül léteznek kőművesek és ács mesterséghez értők, kik az épületek javítására használatnak, valamint olyanok is, kik helyhiány vagy koruk miatt az említett kézművekre nem alkalmaztatván – házi dolgoknál vétetnek igénybe.

Ruházatjok vászon és darócz, mit önmaguk szőnek és varrnak.

Az élelmi szerek szerződésileg vállalkozók által szállíttatván, a fegyházi és kórodai kony-

hákban maguk a fegyenczek által készíttetnek és főzetnek; étkek ízletes és egészséges.

Egy fegyencz naponta (1863 évben) 38½ kr-ba került.

Különben az újólag foganatba vett építkezések és czélszerű beosztások által, jelenlegi ügyes igazgatósága alatt, a munkácsi fegyház még nagyobb fejlődésnek és tökélyesbülésnek néz eléje.

Érdekesnek tartjuk itt még egy szemtanúnak jegyzeteit közölni.

Minden fegyencz öltözete egyforma, nyáron vászon rövid ujjas és nadrág, télen pedig az úgynevezett szürkankó és nadrág, fehér miczi és bakancs. Ezen öltözeteket a rabok maguk fonják, szövik és varrják.

Itt igazán teljes egyenlőség uralkodik, mindenkinek rövidre van nyírva haja, szakált egyik sem hordhat, csak bajuszt, s azért is csak a tapasztalt vizsga szem ismeri fel egyik másikat, hogy ez a társadalomban művelt ember lehetett, míg amaz bárgyú és neveletlen; – a különbséget csak arczvonalaik, vagy tekinteteikből lehet megítélni, hogy ez a rab pénztárkezelő volt, amaz pedig közönséges lótolvaj, mert itt vannak mindenféle bűnösök, bankó- vagy váltóhamisítók, pénzsikkasztók, hivattal visszaélők, útonállók, gyilkosok, gyújtogatok és tolvajok.

Midőn a várba valamely fogoly bekerül, a fegyházfelügyelő megkérdezi, ha vájjon tud-e valami mesterséget. Ha nem tud semmit, megkérdi

öt: mire akarja lejét adni, én ha érdemes a kitaníttatásra, választhat magának tetszése szerint mesterséget: így lesz aztán a juhász bojtárból suszter, szabó, lakatos, a kanász vagy esikosból kerégyártó vagy kovács, a sonkolyos tótból pintér vagy lakács, a lókötből könyvkötő, a csizmadiából orgonista és az orgonistából csizmadia stb.

A dologidő reggeli 7 órától déli 11-ig, s délután 2től esti 6 óráig tart. Vasárnap és ünnepnapokon szünidő van, akkor csak templomba mennek.

Nevelt emberek finomabb kézművel vagy művészettel is foglalkoznak, – photographiroznak, festenek, fából vagy szalmából különféle apróságokat, emlékeket, különösen szép gyufatartókat készítenek, melyeket azután a felügyelő az utazóknak vagy másoknak elajándékoz, vagy önkéayes tetszés szerinti csekély díjért oda ad, s az összegecskét a készítők részére megakarítja.

Jótevő hatással van a fegyenczekre nézve már azon intézkedés is, hogy nemcsak az állam részére dolgoznak, hanem magánosok részére is munkálkodhatván, egy kis pénzt is szerezhetnek tartós fogságuk ideje alatt.

Ismertessem tovább hazai hatósági és kerületi fegyházainkat? A rendszer egyforma mindenütt.

Ha a statisztikai adatokat vesszük, hazánkban a rablás, vérengzés, gyilkosság esetei nagy

számmal fordulnak elő. Katonai hatóság részéről bírói nyomozás alá esett 1862-63. évben 3277 egyén. Évenként $\frac{2}{3}$ része a vádlottaknak csak egy évig terjedő börtönre szokott elítéltetni, 50 egyén esik el hóhér kéz alatt. Elítéltetni, 50 egyén esik el hóhér kéz alatt. Elítéltetett 1858, 1859, 1863-ban: 27250, ebből a vagyonbiztosság elleni büntettekre 75 százalék esik.

Fogházainkat illetőleg a lipótvári fogház is nevezetes, ez 1856-ban oly fegyenczek számára készült, kik 1-10 évi börtönre vannak elítélve. Nőnemű fegyenczek részére van a maria nostrai fegyintézet. Horvátországban a leopoglovai férfi, a zágrábi nőfegyenczek számára; Erdélyben a szamosújvári, mely 1856-ban nyitattott meg. Magyarországi 5 fenyítőház részére 1864-ben 40,522 ft bevétel mellett 565,579 forint költség volt, ezenkívül megyei rabok tartására felment 1,077,000 forint. Erdélyhonra 121,137 ft.

Siessünk felkarolni a hazai ügyeket, látogassuk a külföldet, úgy hogy hasznot vonjunk belőle.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
A Bruchsali álarczos rabok	3
A Ponirentiarhaus Würtenbergiába	9
Melyik börtönrendszer lenne honosítandó	13
A hallgató rendszer	18
A párisi Prison de Mazas	26
A Conciergerie	33
Statistikai észleletek a külhoni fogházak köréből	38
A magán rendszer ellen s mellett küzdők nézeteiről	47
A mi fogházaink	55